

Назарбаева Б.С.

**ЭГЕМЕНДҮҮ КЫРГЫЗСТАНДАГЫ БАСМА СӨЗДҮН ӨНҮГҮШҮНҮН
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ (2001-2010-жж.)**

Назарбаева Б.С.

**ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ В НЕЗАВИСИМОМ
КЫРГЫЗСТАНЕ (2001-2010гг.)**

B.S. Nazarbaeva

**FEATURES OF DEVELOPMENT OF THE PERIODICAL PRESS IN INDEPENDENT
KYRGYZSTAN IN THE (2001-2010)**

УДК: 930.2

Бул макаланын алкагында 2000-2010-жылдардагы суверендүү Кыргызстанда мезгилдүү басма сөздүн өнүгүшүнүн маселелери берилет жана анын мазмундук-маанилик өзгөчөлүктөрү каралган. Мезгилдүү басма сөз материалдарынын коомдогу окуялар жөнүндө маалыматты алып жүрүү маселеси каралат. Көз карандысыздык мезгилдеги гезиттердин трансформацияланышы, мазмундук-маңыздык багыттары жөнүндө маселе каралат.

Негизги сөздөр: гезит, өзгөрүү, өкмөттүк гезит, коомдук гезит, сөз эркиндиги.

В этой статье освещается проблемы развития периодической печати суверенного Кыргызстана в 2000-2010 гг. и их сущностно-содержательные особенности. Ставится вопрос о том, что материалы периодической печати становятся одним из источников носителей общественной информации. Раскрывает проблемы нового общества и газетных изданий, трансформацию экономического рынка, содержательно-тематических направлений периода независимости.

Ключевые слова: газеты, изменение, правительственная газета, общественные газеты, свобода слова.

This article about problems of development of the periodical press of sovereign Kyrgyzstan in 2000-2010 years and their essential-substantial features. The question that periodical materials are one of the sources of public information media. It reveals the challenges of the new society and the newspapers, the economic transformation of the market, content-thematic areas of independence.

Key words: newspapers, change, the government newspaper, community newspapers, freedom of speech.

Эгемендүүлүктү алгандан кийин биринчиден, республикабызда демократиялык басма сөз каражатын өнүктүрүү үчүн эл аралык укуктук, нормативдик талаптарга негизделген демократиялык бийик деңгээлдеги мыйзамдык база түзүлдү. Экинчиден, официалдуу цензуранын биротоло жоюлушу позициялардын ар түрдүү болушуна жагымдуу таасирлерин тийгизүүдө. Үчүнчүдөн, мамлекеттик эмес ММКнын калыптанышы сөз эркиндиги менен басма сөздүн санынын көбөйүшүнүн оң жана терс жактары бар. Биринчиден, маалымат булактарынын жана басма сөз каражатынын көптүгү, гезит-журналдардын өз ара атаандашуусунан сапаттык жактан жогорулатса, экинчи жагы мындай эркиндик акча табууну көздөп маалыматтын тактыгына, маанилүүлүгүнө көңүл бөлүнбөйт.

Ошондой эле газеталарда тилдик лексикалык өзгөрүүлөр да жүрдү. Мурдагыдай нормага салынган

тилде жазылбай, оозеки речтин стили кеңири колдонулуп, диалектилик, говордук, жаргондук сөздөр, сөз айкаштары, башка тилден кирген сөздөр пайдаланылып калды.

Мындай көз карандысыздыкта өкмөттүк гезиттер жана өкмөттүк эмес гезиттердин санынын көптүгүнөн бир катар тематикасы окшош гезиттердин да чыгышы көбөйүп, коммерциялык багытта кете баштады.

Өкмөттүк гезиттер: «Кыргыз туусу», «Слово Кыргызстана», «Кут билим» [1] алардын тиркемелери жана областтык, райондук газеталар кирет. Бул басылмалар коомдук турмуштун бардык тармагын чагылдырып, өкмөттүн ар бир иш-аракетин элге жеткирип, аны колдоп, пропгандалап келет. Өкмөт саясатын өкмөттүк гезиттер гана эмес саясий жактан нейтралдуу айрым гезиттер да колдошот. Ал эми оппозициялык маанайдагы эркин гезиттер өкмөттүн, президенттин саясатын сынга алып, анын туура эместигин (ылайыксыздыгын же чабалдыгын) көрсөтүп, өкмөттүн позициясын өзгөрткөнгө аракеттенип келет. Буга мисал, мындай гезиттердин эң алдында жана алгачкысы болуп турган «Асаба» гезитин атоого болот. «Асаба» гезитинин түзүүчүсү Мелис Эшимканов биринчилерден болуп бул сөз эркиндигин пайдалануу менен ар дайым бийликке, дегеле башкаруу системасынын кызматкерлерине сын пикирлерди айтып турган. Бул саясатты жүргүзүүдө журналистикадагы бул бурулушту жасоодо М.Эшимкановдун орду өтө чоң.

2000-жылдан бери дагы да болсо гезит, журналдардын саны күн санап өсүүдө. Буга бир чети мамлекеттен жеңил жол менен катталып, уруксаат алуу болсо, бир чети эркиндиктин берилгендиги болуп турат.

Эгемендүүлүктү алгандан кийин өз алдынча социалдык абалыбызды калыбына келтирүүгө, жөнгө салууга 10 жыл аралык кетти. 2000-жылга чейин СССР тараганда жумушсуз калган эл акырындык менен жумушка орношуп, жашоолорун бир нукка салды. Болбосо 10 жыл бою катаал жашоодо жашашты. Мына ошондой кыйынчылыктан кутулган эл 2001-2002-жылдары «сканворд», «кроссворд», «чатыраш», «тор» жана башка дагы ушул сыяктуу мээни сергитетурчу гезиттерди сатып алып, толтуруп калган. Себеби гезит коомдо элде болуп жаткан көйгөйдү, талапты дароо байкайт да, ошол

моменттен пайдаланып тиражын өстүрүп, окурманды кучагына алат. Буга мисал азыркы көп тираждуу «Супер инфо» ошол учурда «сканворд-инфо» деген ат менен чыгып турган. Кыргызстандагы гезиттердин дээрлик бардыгы ар жума сайын чыгып турган гезиттер. Айрымдары ар ай сайын же ар квартал сайын чыгат.

2002-жылдан баштап аты ар кандай болгону менен тематикасы бирдей, бир багыттыгы гезиттердин да саны кыйла көбөйдү. Буга мисал катары «Супер инфо», «Тамчы», «Обон» «Кыргызстан жылдыздары», «Леди.kg», «Кыз Жигит», «Шоу» жана башка гезиттерди атаса болот. Ал эми Кыргызстандагы 2005-жылы 24-марттагы биринчи, 2010-жылы 7-апрельдеги экинчи ревалюция өлкөдөгү саясий кырдаалды курчутуп, саясатка аралашкан адамдардын айрымдарын гезит ачуу аркылуу өз саясатын жүргүзүүгө алып келди. Ушундай мезгилде пайда болгон гезиттердин айрымдарынын атын атай турган болсок, «Учур», «Айбат», «Аят», «Мекен-инфо», «Де-факто», «Кереге» жана башкалар. Бул гезиттин айрымдары жабылып калса, айрымдары гезиттин күчтүүлүгүн, окурмандарынын санынын көптүгүнө карап айрым саясатчылар өз менчигине өткөрүп алгандыгын да белгилей кетүү керек.

2000-жылдан бери гезиттердин көп чыгышынын дагы бирден бир себебтери бул интернет ресурстарынын өлкө ичинде өнүгүүсү. Интернеттин жардамы менен журналистердин жумушу кыйла жеңилдеп, маалымат алуучу, берүүчү булактар көбөйдү.

Коомдун өнүгүшү, өзгөрүшү менен басма сөз кызматынын өнүгүү системасы да жогорулайт жана ага багытталат. Коом жана басма сөз каражаты бири-бирине тыгыз байланышта жана бири-бирине таасир берүүчүлөр болуп саналат. Мисалга алсак, 2010-жылы 7-апрелдеги кандуу окуя болоор замат бардык гезиттин беттери бул окуяга толуп чыкты. Ал тургай акын жазуучуларыбыз көздөрү менен көрүп, жүрөктөрү менен туйганды бир заматта китеп кылып чыгарып да үлгүрүштү. Ар бир журналист, ар бир публицисттин жазгандары ошол окуяны элдин көз алдына тартып турду. Бир басылмадан окубаган маалыматты экинчи басылмадан окуп бул окуя боюнча жогорку деңгээлде маалымат тарады. Айрымдар окуянын курч жерин тартып, интернетке белгисиз ат менен киргизип да жатышты. Эми карап көрөлү кандуу окуя борборубуз Бишкек шаарынын Ала-Тоо аянтында болду. Бирок ушул эле окуяга аралашып чогуу жүрүп күбө болбогон элеттик эл теледен, мобилдик телефондордон же гезит беттеринен окуп таасирленишти. Бирок ошол эле учурда айрым журналисттер интернеттеги белгисиз булактарга таянып чыгарууга мүмкүн болбогон макаланы чыгарып жиберешет. Мындай учурда журналистик этиканы бузулуусу да учурдагы маалыматташуу коомунда басма сөз каражатынын көптүгүнө, саны сапатына жооп бербей жаткандыгында болууда. Бул таасирленүү экинчи бир окуялардын жаралышына себеп болот. Сырткы ревалюция, адамдын ички ревалюциясына алып келет. Демек, бул жерде медиа-нын канчалык бир деңгээлде таасирлүүлүгүн көрсө-

түп турат. Ошентип коом менен медиа бири-бирин сүрөп отурган чоң бир айланпа десек болот.

Учурда Кыргызстандын ичиндеги нускасы боюнча биринчи орунда турган «Супер инфо» гезити. Бул гезит Кыргызстандын бардык булуң-бурчуна таркатылат, ошондой эле орусиялык биздин кыргыз жарандарыбызга да жеткирилип турат. Нускасы 100 000. Гезит 2002-жылдан бери жумасына бир жолу чыккан түстүү гезит. «Супер Инфо» 2010-жылга чейин дээрлик шоу бизнеске басым жазап келсе, 2010-жылдан тартып саясатты да бирдей алып кетүүдө. Мунун биринчи себеби Кыргызстандын бардык айыл-кыштактарына таркагандыктан, саясатчылар акча төлөп бул гезиттин жардамы менен элге дистанциялык байланышка чыгууда. «Супер-Инфо-нун» жарнама бөлүмү гезиттин түзүүчүсү Кылычбек Султановго эң негизги акча алып келүүчү булагы. Андагы жарнаманын баасы бир бети 150 000 сомдон баштап 500 000 миң сомго чейин. Гезиттин санын өсүшүнүн негизги булагына кайрылып редакциянын берген маалыматына таянсак: тираждын биринчи өсүү этабы 2005-2007-жылдарга таандык. Негизги себеби көпчүлүктүн кызыгуусуна ээ болгон Бразилия сериалы «Клон» болгон. «Клон» ОРТ каналынан эфирге чыгып турган кезде бул сериалды, «Супер-Инфо» гезити бир жума алдын ала интернеттен көрүп, гезитке жазып чыгарып турган. Ал эми экинчи этабы 2007-2008-жылдарга таандык. Бул жылдары Кыргызстанда жаш ырчылардын көбөйүп кетиши, калктын аларга болгон кызыгуусу гезит алып окууга ар бир окурманды мажбур кылган. Ушул мезгилдер ичинде гезиттин тиражы 100 000 миңге чыккан. Эл талап кылып жаткан нерсени өз учурунда жазып, чыгарып элдин гезитке болгон рейтингин жогорулатып алган. Мына ошол күндөн бүгүнкү күнгө чейин гезиттин тиражы ылдый түшпөй көпчүлүктүн бүйүрүн кызыктырып келет. Учурда www.super.kg сайты да иштеп, кыргызстандыктарды, дегеле дүйнө элине өз жаңылыктарын алып чыгууда. Гезиттин дагы бир өзгөчөлүгү көбүнчө чет элдин белгилүү инсандардан да веб-ресурсу аркылуу маек куруп, гезитке чыгарып турат. Демек, учурда интернет булактары «Супер инфо» гезитинин эң негизги маалымат алуучу, табуучу булагына айланган.

Дегеле бардык чыккан гезиттердин басымдуу бөлүгү акча табуу максатында экендиги айтпаса да түшүнүктүү, булар окурмандарды өзүнө тартуу үчүн ар кандай конкурстарды, акцияларды, интернет оюндарын, мобилдик оюндарды уюштуруп турушат.

Жогоруда айтылгандай саясий кырдаалдын курчушу менен өлкөбүздө өз алдынча уюмдардын, партиялардын саны да көбөйүп кетти. Алардын көбөйүшү да керексиз гезит-журнал, брошюралардын чыгышына алып келди.

Булардан тышкары шайлоо учурунда да бир нече гезиттер ачылып, өз кызыкчылыктары үчүн иш алып барышат. Мындай учурда буга чейин үзгүлтүксүз жана нускасы көп гезиттер да жарнамадан казынасын биртоп толуктап алат.

Жыйынтыктап айтканда, жылдан жылга мамлекеттик эмес гезит-журналдардын жана басма-

каналардын саны арбып, басып чыгаруу да жеңилдеп гезит-журналдардын саны да өсүп бараткандыгын байкоого болот. Учурда коомубуздан бардык багыттагы гезит-журналдарды кезиктире алабыз. Алардын көбөйүшүнүн эң негизги себеби маалымат булактарынын көбөйүшү, Кыргызстанда интернет-ресурсунун кеңири таркалышы.

Адабияттар:

1. Кыргыз Туусу – мамлекеттик гезит; Слово Кыргызстана, Эркин-Тоо-өкмөттүк гезити, Кут билим мамлекеттик гезити.
2. Халилов А.Д. Кыргыз улуттук басма сөзүнүн түзүлүшү / Китепте: Кыргыз журналистикасынын тарыхы. - Б., 2002. - 63-б.
3. Бакашева Ж.К. Кыргыз журналистикасынын тарыхынан. - Б., 2002.
4. Усупов С.У. История кыргызской журналистики. - Б., 2007.

Рецензент: к.и.н., доцент Сырдыбаев Т.Т.
